

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

Історичний факультет
Кафедра археології та музеєзнавства

к. і. н., доц. Рижов С. М.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

з предмету: **«ВСТУП ДО ПРЕІСТОРІЇ»**

для студентів денної форми навчання

галузь знань: **03 Гуманітарні науки**
спеціальність: **032 Історія та археологія**
освітній рівень: **перший (бакалаврський)**
освітня програма: **Археологія та преісторія**
вид дисципліни: **обов'язкова**

КИЇВ – 2021

Навчально-методичний комплекс «Вступ до преісторії»: програма курсу, завдання для самостійної роботи та рекомендована література / С. М. Рижов. – Київ, 2021.

Затверджено на засіданні кафедри археології та музеєзнавства
протокол №5 від 21 червня 2021 р.

Затверджено Навчально-методичною комісією історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
протокол №1 від 10 вересня 2021 р.

Затверджено Вченою радою історичного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
протокол №2 від 30 вересня 2021 р.

© КНУ ім. Т.Шевченка, 2021 рік

© Історичний факультет, 2021 рік

© Рижов С.М., 2021

ЗМІСТ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	13
ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	16
ЗАВДАННЯ ДЛЯ МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ	19
ПРИКЛАДИ ЗАВДАНЬ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ	20
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	23
ПЕРЕЛІК ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ ПИТАНЬ	24
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	29
ДОВІДКОВІ ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ	36

Анотація до дисципліни

Навчальний курс викладається для студентів 1 курсу бакалаврату за спеціальністю «Історія та археологія» і навчальною програмою «Археологія та преісторія».

Курс поділяється на два змістовних модуля: “Вступ до преісторії” (ЗМ1) та “Культурні інновації в преісторії” (ЗМ2).

У змістовному модулі “Вступ до преісторії” розкриваються основні поняття дописемної історії людства, історія виникнення дисципліни преісторія, методи дослідження. Розглядаються питання хронології та періодизації преісторії.

У другому змістовному модулі “Культурні інновації в преісторії” розглядаються визначні культурно-історичні зміни в поведінці, стратегії життя мешканців Африканського та Євразійського континентів в періоди ранньої та пізньої преісторії

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Мета дисципліни – сформувати у студентів системну уяву про культурно-хронологічні періоди, методи дослідження та джерельну базу преісторії.

2. Вимоги до вибору навчальної дисципліни:

1. До початку вивчення цього курсу студенти мають знати основні хронологічні епохи та події в історії людства; основні здобутки матеріальної та духовної культури.

2. **Вміти** збирати та інтерпретувати інформацію про основні процеси та події Всесвітньої історії та історії України; застосовувати базову термінологію та категорійний апарат сучасної історії.

3. **Володіти елементарними навичками** наукового дослідження та володіння інформацією; критичного ставлення та прогнозування історичних подій та явищ.

3. Анотація навчальної дисципліни: дисципліна «Вступ до преісторії» знайомить студентів з основними джерелами та методами дослідження в преісторії. Розкриває процеси дослідження різноманітних джерел в ході історичної реконструкції соціальної організації і природно-кліматичних умов дописемної історії. Дисципліна надає визначення специфіки біологічного та культурного розвитку на кожному етапі дописемної історії. Розкриває основні методи реконструкції та процесу моделювання в преісторії. Висвітлює основні періоди соціокультурних етапів дописемної історії. Надає інформацію про історичну реконструкцію та аналіз різних підходів в процесі вивчення преісторії.

4. Завдання (навчальні цілі): формування цілісної системи знань про історичну реконструкцію основних етапів дописемної історії. У результаті вивчення курсу студенти повинні *засвоїти* початкові елементи науково-дослідної роботи, *вміти* оцінювати головні тенденції, динаміку та основні культурно-хронологічні етапи розвитку в преісторії. Аналізувати джерела та методи дослідження в преісторії, набути навички роботи із науковою літературою.

Дисципліна спрямована на формування наступних програмних компетентностей:

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

20ФК 8. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати культурні й соціальні події та явища.

ФК 13. Здатність працювати з різними видами археологічних джерел і матеріалів,

застосовувати сучасні методи дослідження в археології та преісторії

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумко- вій оцінці з дисциплі- ни
Код	Результат навчання			
1.1	Знати основний термінологічно-понятійний апарат преісторії.	лекція, самостійна робота	контрольна робота 1 (тест)	4
1.2	Знати культурно-хронологічну періодизацію преісторії	лекція, самостійна робота	контрольна робота 2 (тест)	4
1.3	Знати основні джерел дослідження в преісторії.	лекція, самостійна робота	контрольна робота 1 (тест)	7
1.4	Знати основні культурно-хронологічні періоди в преісторії.	лекція, самостійна робота	контрольна робота 2 (тест)	7
2.1	Вміти характеризувати (визначити риси, які характерні й властиві) культурно-хронологічні етапи та форми соціальної організації в преісторії.	семінар	усне опитування	7
2.2	Вміти визначати й оцінювати форми господарювання та стратегію життя в преісторії.	семінар	усне опитування	7
2.3	Вміти визначати методи дослідження та реконструкції джерел преісторії.	семінар	усне опитування	7
2.4	Вміти визначати процедури археологічного дослідження.	семінар	усне опитування	7
2.5	Вміти провести аналіз культурних явищ та природно-кліматичних змін.	самостійна робота	реферат	5
2.6	Вміти з'ясувати методи дослідження культурно-хронологічних етапів в преісторії.	самостійна робота	реферат	5
2.7	Вміти встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між археологічними джерелами та методами дослідження в преісторії.	лекція, самостійна робота	екзамен	20
2.8	Вміти з'ясувати причини та умови змін культурних традицій в преісторії.	лекція, самостійна робота	екзамен	20

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін, які не входять до блоків спеціалізації)

Результати навчання дисципліни (код)	1.1	1.2	1.3	1.4	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	2.7	2.8
Програмні результати навчання (назва)												
ПРН 1. Знати найважливіші факти, події та процеси дописемної та писемної історії українського народу і людства загалом на основі наявних археологічних джерел. контекстах.		+	+			+				+		
ПРН 3. Знати основні підходи до вивчення археологічних джерел у вітчизняної та світової історії, категоріальний апарат з історії, преісторії та археології.				+			+	+	+	+		
ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом загальної історії та археологічної науки зокрема, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.	+				+			+				
ПРН 6. Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі в історії України та світової історії на основі археологічних джерел.					+			+	+	+	+	+
ПРН 10. Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації преісторії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.							+	+			+	

7. Схема формування оцінки.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- семестрове оцінювання:

1. Контрольна робота з тем ЗМ1 (тест): РН 1.1, 1.3 – 10 балів/5 балів*.
2. Контрольна робота з тем ЗМ2 (тест): РН 1.2, 1.4 – 10 балів/5 балів.
3. Реферативна культурно-хронологічна таблиця з тем ЗМ 1: РН 2.5 – 10 балів/5 бали.
4. Реферативна культурно-хронологічна таблиця з тем ЗМ2: РН 2.6 – 10 балів/5 бали.
5. Оцінювання роботи під час семінарських занять ЗМ1: РН 2.1-2.2 – 10 балів/5 балів.
6. Оцінювання роботи під час семінарських занять ЗМ2: РН 2.3-2.4 – 10 балів/5 балів.

* максимальний бал/ пороговий бал для отримання позитивної оцінки з відповідної форми контролю.

- підсумкове оцінювання:

- форма оцінювання – екзамен;

- максимальна кількість балів, які може отримати студент – 40 балів;

Оцінюються такі результати навчання студента: вміння встановити причинно-наслідковий зв'язок між археологічними джерелами та методами дослідження в археології і преісторії, з'ясувати причини та умови зміни культурних традицій в археології та преісторії, визначити місце культурної традиції в історико-археологічній періодизації на фоні природно-кліматичних змін.

- форма проведення екзамену – письмова, види завдань – тести;

мінімальний пороговий рівень екзаменаційної оцінки, за якої іспит вважається складеним – 24 бали.

Необхідна умова допуску до екзамену: студент не допускається до екзамену, якщо під час семестру набрав менше ніж 20 балів (критично-розрахунковий мінімум). Рекомендований мінімум допуску до екзамену 36 балів.

7.2 Організація оцінювання:

Контроль знань студента здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Загальну кількість балів студента формують семестрові бали, отримані з усіх тем двох змістових модулів (бали, отримані під час семінарів (усні опитування); бали, отримані за виконання рефератів; бали, отримані під час модульного контролю (за виконання тестових завдань), а також бали, отримані під час складання підсумкового контролю (екзамену), а саме: за виконання

запропонованих тестових завдань.

Зміст курсу поділений на 2 змістових модулі. Кожний змістовий модуль включає в себе лекції, семінари, самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу відповідної частини курсу. У змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1-4, у змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 5-8.

Оцінка успішності знань студентів здійснюється в двох формах: семестрове оцінювання (контрольні роботи, усне опитування, реферативна культурно-хронологічна таблиця) і підсумкове оцінювання (екзамен).

Загальна сума балів – 100 балів (із них, семестрове оцінювання – максимум 60 балів; підсумкове оцінювання (екзамен) – максимум 40 балів).

Змістовий модуль 1 Вступ до преісторії. Джерела та методи дослідження преісторії			Змістовий модуль 2 Рання та пізня преісторія			Екзамен
30 заліковий бал (максимум)			30 залікових балів (максимум)			
Самостійна робота (реферат- таблиця)	Семінари	Модульний контроль	Самостійн а робота (реферат- таблиця)	Семінари	Модульни й контроль	40 балів (макси- мум)
10 (максимум)	10 (максимум)	10 (максимум)	10 (максимум)	10 (максиму м)	10 (максиму м)	

Упродовж семестру оцінюється робота студента *під час кожного семінару* (доповідь, доповнення, участь у дискусії). Під час семінару студент має можливість досягти від 1 до 3 балів. Критеріями оцінювання відповіді студента під час семінару є:

- повнота розкриття питання 1 бала;
- логіка викладення 1 бала;
- використання основної і додаткової літератури 1 бала;

Реферативно-аналітична таблиця культурно-хронологічної періодизації преісторії студент подає викладачеві на останньому семінарі кожного Змістового модулю, зокрема частина 1 – археологічна періодизація, палеоантропологічна таксономія, соціальна організація та геохронологія (остання декада жовтня) і частина 2 – культурно-хронологічний зміст та абсолютна хронологія реферативної таблиці (остання декада грудня). Критеріями оцінки самостійної роботи студента є:

- глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція 10 бали;
- тема розкрита неповно 7 бали;
- таблиця суто компілятивного рівня 4 бали;
- розкритий лише окремий аспект 2 бал.

Після завершення відповідно Змістового модулю 1 і Змістового модулю 2

проводяться **контрольні роботи** у формі тестування, зокрема Контрольна робота 1 (остання декада жовтня) і Контрольна робота 2 (остання декада грудня). Тестування містить 10 запитань і 5 варіантів відповідей. Тільки одна правильна відповідь, яка оцінюється в 1 бал.

У випадку відсутності студента з поважних причин відпрацювання та перездачі модульних контрольних робіт здійснюються у відповідності до «Положення про порядок оцінювання знань студентів при кредитно-модульній системі організації навчального процесу» від 1 жовтня 2010 року.

Екзаменаційний білет для тесту з курсу містить 20 питань. Кожне питання має п'ять варіантів відповідей. Правильним варіантом є тільки один. Правильна відповідь оцінюється у 2 бали.

Критеріями оцінювання відповіді є:

Правильна відповідь на всі запитання	40
Правильна відповідь на 10 запитань	20
Правильна відповідь на 5 запитань	10
Правильна відповідь на 2 запитання	4
Не має жодної правильної відповіді	0

Умовою допуску до екзамену є отримання студентом під час семестрового оцінювання не менше ніж 20 балів (**критично-розрахунковий мінімум**). При цьому обов'язковим є успішне складання модульних контрольних робіт. **Рекомендований мінімум** для допуску до екзамену – 36 балів.

При простому розрахунку отримаємо:

	Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Екзамен	Підсумкова оцінка
Мінімум	18	18	24	60
Максимум	30	30	40	100

7.3 Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій і семінарських занять.

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінари	самостійна робота
<i>Розділ 1. Вступ до преісторії.</i>				

Джерела та методи дослідження преісторії.				
1.	Вступ. Тема 1. Поняття преісторії. Основні завдання та предмет вивчення.	4	2	6
2.	Тема 2. Історія виникнення та шляхи формування «Преісторії». Періодизаційні схеми та поняттєвий апарат преісторії.	4	2	8
3.	Тема 3. Антропогеновий період. Природничі методи датування в преісторії. Хронологія преісторії.	2	2	8
4.	Тема 4. Палеоантропологічні джерела. Проблеми походження людини.	2	1	8
5.	<i>Реферат-таблиця з тем ЗМ1</i>	-	-	10
6.	<i>Контрольна робота з тем ЗМ1</i>	-	1	
Розділ 2. Рання та пізня преісторія.				
7.	Тема 5. Рання преісторія. Перші гомініди та етапи початкового заселення континентів.	4	2	8
8.	Тема 6. Міграції перших Homo Sapiens. Інновації в технологіях виживання. Стратегія життя та поведінка.	4	2	8
9.	Тема 7. Пізня преісторія. Неолітична революція та перші аграрії Старого Світу.	2	2	8
10.	Тема 8. Основні центри виникнення цивілізацій. Перехід від преісторії до протоісторії.	2	1	6
11.	<i>Реферат-таблиця з тем ЗМ2</i>	-	-	10
12.	<i>Контрольна робота з тем ЗМ2</i>	-	1	-
ВСЬОГО		24	16	80

Загальний обсяг 120 год., в тому числі:

Лекцій – **24 год.**

Семінари – **16 год.**

Самостійна робота – **80 год.**

9. Рекомендовані джерела:

Основна:

1. Вишняцкий Л.Б. Введение в преисторию. Проблемы антропогенеза и становления культуры. Курс лекций. 2 изд. Кишинев: Высшая антропологическая школа, 2005.
2. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза. - М.: Наука. - 1983.
3. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины. М.,1986.
4. История человечества. Том I. Доисторические времена и начала цивилизации / ЮНЕСКО, под. Ред. З.Я. Де Лаат. Издательский Дом Магистр-Пресс, 2003.

5. Леббок Дж. Начало цивилизации и первобытное состояние человека: Умственное и общественное состояние дикарей / Пер. с англ. 2-е изд., испр. М., 2011.
6. Массон В.Н. Экономика и социальный строй древних обществ. Л., 1976.
7. Станко В.Н., Гладких М.И., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. - К.: Либідь. - 1999.
8. Україна: хронологія розвитку з давніх часів до пізньої античності. Том 1. – К.: КВІЦ, 2007.
9. Чебоксаров Н.Н., Чебоксарова И.А. Народы, расы, культуры. М., 1985.
10. Daniel, Glyn Edmund, and Colin Renfrew. *The Idea of Prehistory*. 2nd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1988

Додаткова:

1. Артемова О. Ю. Эгалитарные и неэгалитарные первобытные общества // Архаическое общество: узловые проблемы социологии развития. М.: Институт истории СССР АН СССР. Т. 1. 1991. С. 44–91.
2. Возникновение человеческого общества. Палеолит Африки. Л., Наука, 1977.
3. Гимбутас М. Цивилизация Великой Богини: Мир Древней Европы – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006.
4. Долуханов П.М. География каменного века. - М., 1979.
5. Етнологія в США і Канаді. М., 1989
6. Изменчивость климата Европы в историческом прошлом. М, 1995.
7. Клейн Л.С. Археология и преистория в системе И.Рауза // Советская археология, 1976. В.1.
8. Кременецкий К. В. Палеоэкология древнейших земледельцев и скотоводов Русской равнины. – М. 1991.
9. Ламберг-Карловски К., Саблов Дж. Древние цивилизации: Ближний Восток и Мезоамерика. М., 1992
10. Монгайт, А.Л. Археология Западной Европы. Т. 1. Каменный век. — М.: Наука, 1973. — 355 с.
11. Морган Л. Г. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации. Под редакцией М. О. Косвена – Л. 1934. – 313 с
12. Мосс М. Очерк о даре // М. Мосс. Общества. Обмен. Личность. Труды по социальной антропологии. М., 1996.
13. Рослый И.М. Палеогеография антропогена. – К.: Вища школа, 1987. – 308 с.
14. Семенов С.А. Происхождение земледелия. Л., 1974. 318
15. Семенов С.А., Коробкова Т.Ф. Технология древнейших производств. Л., 1983. 251 с.

16. Ситник О. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 180 с.
17. Вагнер Г.А. Научные методы датирования в геологии, археологии и истории (Age Determination of Young Rocks and Artifacts: Physical and Chemical Clocks in Quaternary Geology and Archaeology), Техносфера, Москва, 2006.
18. Четырехязычный (русско-англо-франко-немецкий) словарь-справочник по археологии палеолита. СПб.: Петербургское Востоковедение, 2007.
19. Ламберт Д. Доисторический человек. Кембриджский путеводитель. Л., 1991.
20. Словник-довідник з археології. К, Наукова Думка, 1996.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

Вступ до преісторії. Джерела та методи дослідження преісторії

ТЕМА 1. Поняття преісторії. Основні завдання та предмет вивчення

Преісторія як початковий етап історії людства. Преісторія як синтетична дисципліна. Ідея преісторії. Преісторія та історія первісного суспільства.

Основні етапи формування та становлення преісторії. Уявлення про дописемну історію в античності та середньовіччі. Біблійна хронологія. Антикварні та наукові товариства Європі в XVIII-XIX ст.

Історія виникнення преісторії в другій половині XIX ст. (Д.Вільсон, Д.Лаббок, Ч.Лайель, С.Нільсон, Е.Тайлор, Л.Морган, К.Томсен, Й.Ворсо, Г.Мортільє, О.Монтеліус).

Джерела преісторії. Археологія, палеогеографія, геоархеологія, палеоантропологія, приматознавство, палеокліматологія, археозоологія, палеогенетика, етнографія, лінгвістика.

ТЕМА 2. Історія виникнення та шляхи формування «Преісторії». Періодизаційні схеми та поняттєвий апарат преісторії

Історія виникнення періодизації дописемної історії (палеоліт, мезоліт, неоліт, халколіт, бронзовий вік) та їх основні археологічні компоненти (кам'яні індустрії, техніки, культури). Поняття археологічна культура.

Соціально-етнографічні (етнологічні) періодизаційні схеми історичних етапів людства в XIX ст. (Ж. Кондорсе, А. Фергюсон, Д.Мак-Леннан, Л.Морган, Ф.Енгельс)

Форми соціальної організації та історико-етнографічні реконструкції в преісторії. Поняття стадо, рід, плем'я, громада. Поняття екзогамії та ендогамія. Матріархат та патріархат в історичному розвитку. Господарсько-культурні типи в етнографії.

Престижна економіка. Форми соціальної організації за Ельманом Сервисом (E. Service) (загін, племя, вождизм ("чіфдом"), державні суспільства або цивілізації).

Тема 3. Антропогеновий період. Природничі методи датування в преісторії. Хронологія преісторії

Геологічна історія та основні етапи формування планети Земля. Теорія великого вибуху. Теорія руху літосферних плит.

Основні сфери земної кулі. Поняття антропосфери та ноосфери. Кріосфера. Антропоцен. Основні характеристики кліматичних умов плейстоцену та голоцену. Фауна та флора плейстоцену та голоцену.

Геохронологія та основні методи дослідження антропогену. Радіометричні методи. Регіональні стратиграфічні схеми Європи. Киснево-ізотопна шкала антропогену. Хронологія плейстоцену та голоцену.

Тема 4. Палеоантропологічні джерела. Проблеми походження людини.

Основні принципи сучасної еволюційної теорії. Місце палеоантропологічних джерел в еволюції тваринного світу. Систематика приматів. Основні методи дослідження викопних решток гомінідів. Еволюційно-таксономічні схеми палеоантропологів. Палеогенетика.

Основні концепції походження людини (теологічна, біологічна, семіальна, трудова, мутаційна). Поліцентризм та моноцентризм.

Сучасні таксономічні групи перших гомінід (7-2 млн. років тому): *Sahelanthropus tchadensis*, *Orrorin tugenensis*, *Ardipithecus ramidus*, австралопітекові форми.

Змістовий модуль 2. Рання та пізня преісторія

ТЕМА 5. Перші гомініди та етапи початкового заселення континентів. Нижній та Середній Палеоліт

Олдувайська культура. Кліматичні умови еоплейстоцену та раннього плейстоцену на Африканському континенті. Виявлені рештки перших представників роду *Homo* та кам'яні вироби. Дієта харчування та поведінка.

Ашельська культура. Кліматичні умови першої половини плейстоцену на території Європи. Перші європейці: знаряддя праці, місця перебування, поведінка, дієта харчування. Варіанти кам'яних індустрій Європи.

Середньопалеолітичні стоянки як джерело реконструкції ранньої преісторії. Різновиди кам'яних індустрій Європи. Поява вогню та мови. Перші поховання. Природні притулки та житла на території Європи. Перші прояви мистецтва.

ТЕМА 6. Міграції перших *Homo Sapiens*. Інновації в технологіях виживання. Стратегія життя та поведінка

Природні умови верхнього плейстоцену Європи. Хронологія та періодизація верхнього палеоліту Європи. Кам'яні індустрії.

Житлобудівництво та архітектура ранньої преісторії. Основні типи жител в ранній преісторії України. Соціальні функції житл та поселень.

Мистецтво верхнього палеоліту. Зооморфні та антропоморфні зображення в ранній преісторії. Поховання. Магічні та тотемічні уявлення в ранній преісторії за археологічними джерелами.

Криза палеолітичного мисливського господарства та шляхи її подолання. Перехід від традиції поховання на поселеннях (Сунгирь) до відокремлених могильників (Василівсько-Волоського типу) як свідчення появи племені.

Природні умови раннього голоцену Європи. Мезолітичні мисливці: спосіб адаптації, житла, поховання. Світогляд мезолітичних мешканців Європи.

ТЕМА 7. Пізня преісторія. Неолітична революція та перші аграрії Старого Світу

Кліматичні зміни в ранньому та середньому голоцені. Криза плейстоценового мисливського господарства. Перша сировинна криза: поява шахт по видобутку кременю. Екстенсивне (вогневе, вирубне) та інтенсивне (зрошуване) землеробство.

Процеси доместикації рослин і тварин в Передній Азії, Близькому Сході та Європі. Перші керамічні комплекси Передньої Азії та Європи. Проблема докерамічного неоліту. Перше колесо. Поява перших палеометалів.

Структура та економіка відтворювального господарства раннього та середнього голоцену. Технологія та техніка обробки каменю в пізньокам'яному віці. Житлобудівництво. Ткацтво.

Соціальна організація перших землеробських та скотарських племен за археологічними джерелами.

ТЕМА 8. Основні центри виникнення цивілізацій. Перехід від преісторії до протоісторії

Визначення поняття цивілізації в історіографії. Центри виникнення цивілізацій. Засоби нагромадження майна, шляхи формування ранніх державних утворень. Престижна економіка і її витoki. Військова демократія, «чіфодом», «бігменство».

Соціальна організація землеробів та скотарів Євразії до виникнення перших цивілізацій. Індоевропейська проблема. Проблема індоевропейців на теренах України.

Форми світогляду в пізній преісторії та джерела вивчення. Мегалітичні споруди та курганні поховання як відбиток первісного світогляду.

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1

Семінарське заняття 1. Поняття преісторії. Основні завдання та предмет вивчення.

Преісторія як початковий етап історії людства. Преісторія як синтетична дисципліна. Преісторія та історія первісного суспільства. Ідея преісторії.

Основні етапи формування та становлення преісторії. Уявлення про дописемну історію в античності та середньовіччі. Біблійна хронологія.

Антикварні та наукові товариства Європі в XVIII-XIX ст. Історія виникнення преісторії в другій половині XIX ст. (Д.Вільсон, Д.Лаббок, Ч.Лайель, С.Нільсон, Е.Тайлор, Л.Морган, К.Томсен, Й.Ворсо, Г.Мортільє, О.Монтеліус).

Семінарське заняття 2. Джерела преісторії.

Археологічні джерела: методи дослідження та реконструкції. Експериментальна археологія. Етноархеологія. Геоархеологія: палеогеографія, геоморфологія, археопетрографія, топографія.

Палеоантропологія. Палеогенетика. Археозоологія. Приматознавство. Палеокліматологія. Етнографія та лінгвістика.

Семінарське заняття 3. *Антропогеновий період. Природничі методи датування в преісторії.*

Хронологія преісторії. Геологічна історія та основні етапи формування планети Земля. Теорія великого вибуху. Теорія руху літосферних плит. Основні сфери земної кулі. Поняття антропосфери та ноосфери. Кріосфера. Антропоцен.

Основні характеристики кліматичних умов плейстоцену та голоцену. Фауна та флора плейстоцену та голоцену.

Геохронологія та основні методи дослідження антропогену. Регіональні стратиграфічні схеми Європи. Киснево-ізотопна шкала антропогену. Радіометричні методи.

Хронологія та періодизація четвертинного періоду: плейстоцен та голоцен. Співвідношення геологічної, археологічної, антропологічної та історичної періодизації.

Семінарське заняття 4. *Палеоантропологічні джерела. Проблеми походження людини.*

Основні принципи сучасної еволюційної теорії. Місце палеоантропологічних джерел в еволюції тваринного світу. Основні концепції походження людини (теологічна, біологічна, семіальна, трудова, мутаційна). Поліцентризм та моноцентризм.

Систематика приматів. Основні методи дослідження викопних решток гомінідів. Палеогенетика. Еволюційно-таксономічні схеми палеоантропологів.

Сучасні таксономічні групи перших гомінід (7-2 млн. років тому): *Sahelanthropus tchadensis*, *Orrorin tugenensis*, *Ardipithecus ramidus*, австралопітекові форми.

Семінарське заняття 5. Рання преісторія. Перші гомініди та етапи початкового заселення континентів. Нижній та Середній Палеоліт.

Олдувайська культура. Викопні рештки перших представників роду *Homo* та кам'яні вироби. Дієта харчування та поведінка.

Ашельська культура. Перші європейці: знаряддя праці, місця перебування, поведінка, дієта харчування. Варіанти кам'яних індустрій Європи.

Середньопалеолітичні стоянки як джерело реконструкції ранньої преісторії. Різновиди кам'яних індустрій Європи.

Поява вогню та мови. Перші поховання. Природні притулки та житла на території Європи. Перші прояви мистецтва.

Семінарське заняття 6. *Міграції перших Homo Sapiens. Інновації в технологіях виживання. Стратегія життя та поведінка*

Природні умови верхнього плейстоцену Європи. Хронологія та періодизація верхнього палеоліту Європи. Кам'яні індустрії.

Житлобудівництво та архітектура ранньої преісторії. Основні типи жител в ранній преісторії України. Соціальні функції житл та поселень.

Мистецтво верхнього палеоліту. Зооморфні та антропоморфні зображення в ранній преісторії. Поховання.

Семінарське заняття 7. *Пізня преісторія. Неолітична революція та перші аграрії Старого Світу.*

Кліматичні зміни в ранньому та середньому голоцені. Процеси доместикації рослин і тварин в Передній Азії, Близькому Сході та Європі. Екстенсивне (вогневе, вирубне) та інтенсивне (зрошуване) землеробство.

Структура та економіка відтворювального господарства раннього та середнього голоцену. Перші керамічні комплекси Передньої Азії та Європи. Проблема докерамічного неоліту. Перше колесо. Поява перших палеометалів.

Соціальна організація перших землеробських та скотарських племен за археологічними

Семінарське заняття 8. *Основні центри виникнення цивілізацій. Перехід від преісторії до протоісторії*

Визначення поняття цивілізації в історіографії. Центри виникнення цивілізацій. Засоби нагромадження майна, шляхи формування ранніх державних утворень. Престижна економіка і її витоки. Військова демократія, «чіфодом», «бігменство».

Соціальна організація землеробів та скотарів Євразії до виникнення перших цивілізацій. Індоевропейська проблема. Проблема індоевропейців на теренах України.

Форми світогляду в пізній преісторії та джерела вивчення. Мегалітичні споруди та курганні поховання як відбиток первісного світогляду.

Рекомендована література для підготовки до семінарських занять

Основна:

11. Вишняцкий Л.Б. Введение в преисторию. Проблемы антропогенеза и становления культуры. Курс лекций. 2 изд. Кишинев: Высшая антропологическая школа, 2005.
12. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза. - М.: Наука. - 1983.
13. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины. М., 1986.
14. История человечества. Том I. Доисторические времена и начала цивилизации / ЮНЕСКО, под. Ред. З.Я. Де Лаат. Издательский Дом Магистр-Пресс, 2003.
15. Леббок Дж. Начало цивилизации и первобытное состояние человека: Умственное и общественное состояние дикарей / Пер. с англ. 2-е изд., испр. М., 2011.
16. Массон В.Н. Экономика и социальный строй древних обществ. Л., 1976.
17. Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. - К.: Либідь. - 1999.
18. Україна: хронологія розвитку з давніх часів до пізньої античності. Том 1. – К.: КВІЦ, 2007.
19. Чебоксаров Н.Н., Чебоксарова И.А. Народы, расы, культуры. М., 1985.
20. Daniel, Glyn Edmund, and Colin Renfrew. *The Idea of Prehistory*. 2nd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1988

Додаткова:

21. Артемова О. Ю. Эгалитарные и неэгалитарные первобытные общества // Архаическое общество: узловые проблемы социологии развития. М.: Институт истории СССР АН СССР. Т. 1. 1991. С. 44–91.
22. Возникновение человеческого общества. Палеолит Африки. Л., Наука, 1977.
23. Гимбутас М. Цивилизация Великой Богини: Мир Древней Европы – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006.
24. Долуханов П.М. География каменного века. - М., 1979.
25. Етнологія в США і Канаді. М., 1989

26. Изменчивость климата Европы в историческом прошлом. М, 1995.
27. Клейн Л.С. Археология и преистория в системе И.Рауза // Советская археология, 1976. В.1.
28. Кременецкий К. В. Палеоэкология древнейших земледельцев и скотоводов Русской равнины. – М. 1991.
29. Ламберг-Карловски К., Саблов Дж. Древние цивилизации: Ближний Восток и Мезоамерика. М., 1992
30. Монгайт, А.Л. Археология Западной Европы. Т. 1. Каменный век. — М.: Наука, 1973. — 355 с.
31. Морган Л. Г. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации. Под редакцией М. О. Косвена – Л. 1934. – 313 с
32. Мосс М. Очерк о даре // М. Мосс. Общества. Обмен. Личность. Труды по социальной антропологии. М., 1996.
33. Рослый И.М. Палеогеография антропогена. – К.: Вища школа, 1987. – 308 с.
34. Семенов С.А. Происхождение земледелия. Л., 1974. 318
35. Семенов С.А., Коробкова Т.Ф. Технология древнейших производств. Л., 1983. 251 с.
36. Ситник О. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 180 с.
37. Вагнер Г.А. Научные методы датирования в геологии, археологии и истории (Age Determination of Young Rocks and Artifacts: Physical and Chemical Clocks in Quaternary Geology and Archaeology), Техносфера, Москва, 2006.
38. Четырехязычный (русско-англо-франко-немецкий) словарь-справочник по археологии палеолита. СПб.: Петербургское Востоковедение, 2007.
39. Ламберт Д. Доисторический человек. Кембриджский путеводитель. Л., 1991.
40. Словник-довідник з археології. К, Наукова Думка, 1996.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ 1

Запитання для модульного контролю 1

1. Преісторія та історія первісного суспільства
2. Основні етапи формування та становлення преісторії.
3. Історія виникнення преісторії в другій половині XIX ст.
4. Джерела преісторії.
5. Історія виникнення періодизації дописемної історії.
6. Форми соціальної організації та історико-етнографічні реконструкції в преісторії.
7. Господарсько-культурні типи в етнографії.
8. Престижна економіка.
9. Форми соціальної організації за Ельманом Сервисом.
10. Геологічна історія та основні етапи формування планети Земля.
11. Основні сфери земної кулі.
12. Основні характеристики кліматичних умов плейстоцену та голоцену.
13. Геохронологія та основні методи дослідження антропогену.
14. Систематика приматів.
15. Сучасні таксономічні групи перших гомінід.

В межах зазначених запитань необхідно вміти визначати:

1. Що таке археологічна культура?
2. Чим відрізняється рід від племені?
3. Що таке “чіфдом”?
4. Регіональні стратиграфічні схеми Європи
5. Чим відрізняється гляціал від інтерстадіалу?
6. Якими методами природничих наук можна датувати туфові артефакти?
7. Що таке стратиграфія та планіграфія?
8. Що таке гоменідна “тріада”?
9. Хто був першим біпедом серед гоміноїдів?
10. Що таке діастема?
11. Де проживав Homo ergaster?

ПРИКЛАДИ ЗАВДАНЬ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ 1

З трьох варіантів вірна тільки одна відповідь.

Поняття “Преісторія” виникає в наступному столітті:

- a. XVI
- b. XIX
- c. XX

Вперше термін “преісторія” вживається в книзі дослідника:

- a. Жак Буше де Перт
- b. Даніель Вілсон
- c. Габріель Мортільє

Преісторія збігається з більшою частиною:

- a. Кам'яного та бронзового віку
- b. Палеоліту та мезоліту
- c. Мезоліту та неоліту

До основних джерел преісторії відносяться:

- a. Археологічні
- b. Етнографічні
- c. Писемні

Запитання для модульного контролю 2

1. Вископні рештки перших представників роду Номо та кам'яні вироби.
2. Олдувайська культура.
3. Ашельська культура.
4. Середньопалеолітичні стоянки як джерело реконструкції ранньої преісторії.
5. Природні притулки та житла на території Європи.
6. Житлобудівництво та архітектура ранньої преісторії.
7. Хронологія та періодизація верхнього палеоліту Європи. Кам'яні індустрії.
8. Мистецтво верхнього палеоліту.
9. Мезолітичні мисливці: спосіб адаптації, житла, поховання.
10. Кліматичні зміни в ранньому та середньому голоцені.
11. Криза плейстоценового мисливського господарства.
12. Екстенсивне (вогневе, вирубне) та інтенсивне (зрошуване) землеробство.
13. Процеси доместикації рослин і тварин в Передній Азії, Близькому Сході та Європі.
14. Структура та економіка відтворювального господарства пізньої преісторії.
15. Соціальна організація перших землеробських та скотарських племен за археологічними джерелами.
16. Світоглядні уявлення перших землеробів та скотарів.

17. Основні центри виникнення цивілізацій.
18. Засоби нагромадження майна, шляхи формування ранніх державних утворень.
19. Соціальна організація землеробів та скотарів Євразії.

В межах зазначених запитань необхідно вміти визначати:

1. Основні стоянки Homo habilis на Африканському континенті.
2. Основні типи артефактів олдувайського та ашельського часу.
3. Шляхи заселення території Європи за археологічними даними.
4. Відкриття перших артефактів в історії людства.
5. Природні зміни в ранньому плейстоцені.
6. Що таке “моуд” («ритм», «модель») за Г.Кларком?
7. Що таке “чопер”?
8. Визначити основні риси палеоекономіки ранньої преісторії.
9. Визначити основні кліматичні зміни в голоцені.
10. Визначити причини кризи мисливських господарств в Європі.
11. Основні шляхи доместикації рослин на Близькому Сході.
12. Визначити на карті основні центри виникнення цивілізацій.
13. Визначити поняття «престижної економіки».
14. Визначити шляхи формування ранніх державних утворень.

ПРИКЛАДИ ЗАВДАНЬ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ 2

З трьох варіантів вірна тільки одна відповідь

Найдавніші кам'яні вироби гомінідів були знайдені на території:

- a. Європи
- b. Азії
- c. Африки

В ранній преісторії переважають наступні форми господарювання:

- a. Збиральництво, рибальство та землеробство
- b. Полювання, скотарство та рослинництво
- c. Збиральництво, полювання, рибальство

За атлантичний період голоценової епохи в Європі відбулися наступні зміни в господарстві пізньої преісторії:

- a. Виникнення ремесла
- b. Виникнення торгівлі
- c. Виникнення землеробства

В пізній преісторії вперше з'являється:

- a. Збиральництво
- b. Полювання
- c. Шахти

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

В межах навчальної дисципліни «Вступ до преісторії» передбачено виконання виконання студентами самостійної роботи у вигляді написання реферативної культурно-хронологічної таблиці з преісторії.

Приклад складання культурно-хронологічної таблиці з преісторії для самостійної роботи. А – структура таблиці; В – приклад заповнення таблиці.

А.

Дописемна ІСТОРІЯ		Археологічні періоди	Культурні традиції	Палео-антропологія	Соціальні угруповання	Гео-хронологія	Датування
Преісторія	Пізня	Ранній Залізний вік Бронзовий вік					
	Рання	<i>Енеоліт</i> <i>Неоліт</i> <i>Мезоліт</i>					
		<i>Верхній палеоліт</i>					
		<i>Середній палеоліт</i>					
	<i>Нижній палеоліт</i>						

В.

Рання	Середній палеоліт	<p>Знаряддя: Відомо численні виробництво кам'яних знарядь (пужлеуси, і великі (так звані левадузальні) пластини). Знаряддя муть виготовлялися в основному з відщепів. Вони відрізняються стійкістю форм. Двостороннє оброблені знаряддя зберігаються й у середньому палеоліті, але істотно змінюються. Ручні рубила зменшуються в розмірах, часто виготовлялися з кістки. З'являються листоподібні наковчачки й вістря різних типів, які використовувалися в складених знаряддях і зброї, наприклад у металевих списках. Типове знаряддя мутьс — скребок — має багатолопастеву форму. Мутьскерські знаряддя багатофункціональні: вони служили для обробки дерева й шкіри, для стругання, різання.</p> <p>Основні риси: В пральо-основаних районах люди займали переважно полюванням, рідше - збиральництвом. Збиральництво було поширене в районах м'якого клімату. Присутні перші поховання, сліди проведення ритуалів і застосування орнаментів — ритмічні поперечні нарізки на кістках або каменях, використання фарби (переважно червоної охри).</p> <p>Духовна культура: Більшість мутьскерських поховань знаходяться в межах поселень. Могильні ями — неглибокі, неорієнтовані оброби, але часто вириті або видобані спеціально для поховання. Основний поховальний обряд — трупопокладання на бок, зі злегка відхиленою в колінах ногою. Засуду поховання засипалося землею або камінням. За'язом померлого з родовою громадою зберігався й після смерті. Можливо вони вірили в життя після смерті (як це було вмістивше вірування). Зародження тотемізму й фетишизму. Таким тотемом для багатьох родів, очевидно, був ведмідь — пещерний або бурий. Зустрічаються знахідки особливого поводження з черепами й кістками ведмедей.</p> <p>Основні культури: -Акерійська -Мутьскерська -Левадузальна</p>	<p>Палео-антропологія: Homo varians Homo neanderthalensis</p>	<p>Соціальні угруповання: Ранньосередній громада</p>	Плейстоцен	300 тис.- 50 тис. років тому
	Нижній палеоліт	<p>Аше'ль: Знаряддя: Рубила великі, товщі з прямими й гострими кінцями, з крайною обробкою поверхні, більш симетричні форм. При виготовленні аше'льських знарядь після первинної обробки піддавалися обробці, яка називається ретушом. Ретушування проводилося кістками або дерев'яними відбилювачами, більш легкими, ніж кам'яні. З'являється велика левадуза (пужлеус) обидва з усіх боків, а потім відбивали відщепи. Рубила поліфункціональними знаряддями. Поширені дерев'яні списки. Виникли скребики. Використання кісткових знарядь.</p> <p>Основні риси і вивчення: Люди значення використовували вогонь, з'явився одяг зі шкіри, спостерігається заселення людьми територій, ймаються жили. Поширення кісткових знарядь свідчать про велике значення мисливства.</p> <p>Одудувий Знаряддя: В ранньому Одудувий основними знаряддями були сопліти — камені з природною обробкою. В Одудувий знаряддя були нестачки, протипалиши. Чокери і чошки, відщепи, ручні рубила. Ручні рубила були грубими, нестачки. Виготовляли пужлеуси.</p> <p>Основні риси та вивчення: Відкриття людством обробки каменю. Мисливство та збиральництво - основні заняття.</p>	<p>Палео-антропологія: Homo heidelbergensis Homo antecessor Homo heidelbergensis Homo erectus Homo georgicus Homo ergaster Homo habilis</p> <p>Соціальні угруповання: Первісне стадо, праорбачини</p>	<p>Гео-хронологія: Калабрий</p>		3,3 млн.- 300 тис. р. тому
				Галій		

ПЕРЕЛІК ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ ПИТАНЬ

1. Основні етапи формування та становлення преісторії.
2. Преісторія та історія первісного суспільства.
3. Уявлення про дописемну історію в античності та середньовіччі
4. Антикварні та наукові товариства Європі в XVIII-XIX ст.
5. Історія виникнення преісторії в другій половині XIX ст.
6. Джерела преісторії.
7. Соціально-етнографічні (етнологічні) періодизаційні схеми історичних етапів людства.
8. Історія виникнення періодизації дописемної історії.
9. Форми соціальної організації та історико-етнографічні реконструкції в преісторії.
10. Господарсько-культурні типи та історико-етнографічні спільності в етнографії.
11. Періодизація історії первісного суспільства.
12. Антропогеновий період в історії Землі. Періодизація та хронологія.
13. Геологічна історія та основні етапи формування планети Земля.
14. Основні сфери земної кулі.
15. Теорія великого вибуху.
16. Теорія руху літосферних плит.
17. Хронологія плейстоцену та голоцену.
18. Природничі методи датування в преісторії.
19. Киснево-ізотопна шкала антропогену.
20. Основні принципи сучасної еволюційної теорії.
21. Місце людини в систематики тваринного світу.
22. Систематика приматів.
23. Основні концепції походження людини.
24. Сучасні таксономічні групи перших гомінід.
25. Перші гомініди та етапи початкового заселення континентів.
26. Виявлені рештки перших представників роду Homo та кам'яні вироби.
27. Техніко-типологічні етапи (mode) виробництва кам'яних артефактів плейстоцену за Г.Кларком.
28. Олдувайська культура. Палеоекономіка перших Homo. Стратегія життя та поведінка.
29. Ашельська культура. Палеоекономіка. Стратегія життя та поведінка.
30. Перші європейці: знаряддя праці, місця перебування, поведінка, дієта харчування.
31. Середньопалеолітичні стоянки як джерело реконструкції ранньої преісторії.
32. Поява вогню та мови. Перші поховання.
33. Природні умови верхнього плейстоцену Європи.
34. Хронологія та періодизація верхнього палеоліту Європи.

35. Палеоекономіка перших *Homo sapiens* Європи.
36. Житлові конструкції, житлобудівництво та архітектура ранньої преісторії.
37. Символізм та світогляд ранньої преісторії.
38. Криза палеолітичного мисливського господарства та шляхи її подолання.
39. Кліматичні зміни в першій половині голоцену.
40. Хронологія та періодизація першої половини голоцену.
41. Мезолітичні мисливці Європи: спосіб адаптації, житла, поховання.
42. Перша сировинна криза в ранньому голоцені.
43. Екстенсивне та інтенсивне землеробство. Основні типи землеробства.
44. Процеси доместикації рослин і тварин в першій половині голоцену.
45. Палеоекономіка відтворювального господарства раннього та середнього голоцену.
46. Перші фермери Європи: спосіб адаптації, житла, поховання.
47. Соціальна організація перших землеробських та скотарських племен за археологічними джерелами.
48. Основні центри виникнення цивілізацій.
49. Соціальна організація землеробів та скотарів. Сучасні моделі історичної реконструкції.
50. Престижна економіка та засоби нагромадження майна.
51. Форми світогляду в пізній преісторії та джерела вивчення.

Зразок екзаменаційного білету (тестова форма)

До білету включено 20 питань. Кожне питання має 5 варіантів відповідей і тільки одна правильна. Кожна правильна відповідь 2 бали.

ЗРАЗОК

Преісторія. Вступ. Білет 1.

"Преісторія та основи археології"

За допомогою цієї форми автоматично збираються електронні адреси користувачів домену Київський національний університет імені Тараса Шевченка [Змінити налаштування](#)

Прізвище, ім'я, по батькові

*

Текст запитання з короткими відповідями

1. Поняття "Преісторія" виникає в наступному столітті:

- XVI
- XIX
- XX
- XXI
- XVII
- Інше...

Термінологічний словник

- Австралопітеки** (від лат. Australis - південний і гр. Pithekos - мавпа) - австралопітекові чи австралопітецини, (лат. Australopithecus, australis - південний та грец. Πίθηκος - мавпа) – група приматів що передує появі роду Homo на основі вивчення викопних решток.
- Авункулат** (від лат. Avunculus - дядько по матері) – сукупність порядків, традиція особливої близькості людини і братом його матері.
- Авункулокальність** (від лат. Avunculus - дядько по матері і locus - місце) - шлюбне поселення подружжя у брата матері чоловіка або в його групі.
- Агнатна спорідненість** (від лат. Agnatio - спорідненість по батькові) - спорідненість по батьківській лінії, то ж, що і патрилинейність (див.).
- Адат** (від араб. Адат - звичай) - назва звичаєвого права в країнах мусульманського Сходу.
- Адопція** (від лат. Adoptio, adoptatio - усиновлення) – усиновлення або удочеріння.
- Амбілінейність** (від лат. Ambio - обидва і linea - лінія) – визначення спорідненості по батьківській, або по материнській лінії.
- Амбілокальність** (від лат. Ambio - обидва і locus - місце) - шлюбне поселення
- Анімізм** (від лат. Anima, animus - душа, дух) - віра в надприродні істоти, укладені в матеріальні тіла (души) або що існують самі по собі (духи).
- Антропогенез** (гр. Anthropos - людина і genesis - виникнення) - процес виникнення людини.
- Антропоморфний** (від гр. Anthropos - людина і morphe - форма) - людиноподібний.
- Антропосоціогенезу** (від гр. Anthropos - людина, лат. Societas - суспільство,
- Аполітейніе суспільства** (від гр. Аро - до і politeia - цивілізація) - первісні суспільства, що існували до виникнення перших цивілізацій.
- Артефакт** (от лат. artefactum - штучно зроблений) – любой предмет не природного, штучного походження.
- Архантроп** (от гр. archaios - древний и anthropos – людина) – давня людина.
- Аульная громада** (от тюрк. аул - селище кочове) – сусідська громада у кочовиків.
- Бігмен** (від англ. big - великий – man - людина) - чоловік, який користується
- Білінійну** (від лат. bis - двічі і linea - лінія) – визначення спорідненості як по батьківській, так і по материнській лінії.
- Білокальність** (від лат. bis - двічі і locus - місце) - шлюбне поселення подружжя по черзі як у групі чоловіка, так і в групі дружини.
- Біогеоценоз** (від гр. bios - життя, гео - земля і koinos - загальний) - складна природна система, яка об'єднується на основі обміну речовин і енергії сукупність живих організмів (біоценоз) з неживими компонентами - умовами проживання.
- Вірілокальність** (від лат. Vir - чоловік і locus - місце) - шлюбне поселення подружжя у чоловіка. Вірілокальність одними авторами розрізняється, іншими

не відрізняється з патрилокальною.

Гетеризм (від гр. Hetaira - подруга, коханка) - термін, що затвердився для позначення свободи дошлюбних та позашлюбних стосунків в первісному і раннекласовому суспільстві.

Гінекократія (від гр. Gyne - жінка, дружина і kratos - влада) – панування жінки в сім'ї та суспільстві. Термін введений Йоганном Якобом Баховеном (Johann Jakob Bachofen). Синонім матриархату.

Гіперогамія (від гр. Hyper - над і gamos - шлюб) - схильність жінки вийти заміж за найкращого чоловіка, якого вона може знайти.

Гіпогамія (від гр. Hypo - під і gamos - шлюб) - вступ в шлюб з людиною нижчого статусу. Іноді це належить тільки до подібних шлюбів жінок.

Гомініди (від лат. Homo - людина) - сімейство або, за іншою класифікацією - надродина людей.

Гомініни (від лат. Homo - людина) - підродина або, за іншою класифікацій, сімейство людей.

Гомо еректус (лат. Homo erectus) - людина прямоходяча.

Гомо примігеніус (лат. Homo primigenius) - людина первородна.

Гомо сапієнс (лат. Homo sapiens) - людина розумна.

Гомо хабіліс (лат. Homo habilis) - людина уміла.

Дендрохронологія (від гр. Dendron - дерево і chronos - час) – метод датування по річних кільцям дерев.

Дефлорація (від лат. De - приставка, що означає усунення, flos -

Диморфізм (від гр. Di - двічі і morphe - форма) - властивість виступати в двох формах; статевий диморфізм - двостатеві.

Дислокальність (від лат. Dis - приставка, позначає роз'єднання,

Діастема (від гр. Diastema - проміжок) - проміжок між різцями і іклами.

Доместикація (від лат. Domesticus - домашній) – одомашнення або приручення диких тварин та рослин.

Дріопітеки (від гр. Drios - дерево і pithekos - мавпа) – викопні людиноподібні мавпи, серед яких, мабуть, були предки сучасних людиноподібних мавп.

Дуальна організація (від лат. Duo - два) – взаємна шлюбна організація двох родів або пізніше фратрій. У більш широкому сенсі бінарна, організація суспільства, а також її відображення в духовній культурі, універсальним чином поширені в преісторії.

Дуолокальність (від лат. Duo - два і / locus - місце) - шлюбне поселення по черзі як у групі чоловіка, так і в групі дружини, то ж, що і білокальність.

Егалітарне суспільство (від фр. Egalitaire - рівноправний, зрівняльний) - позначення первісного суспільства в якому ще не відбуваються процеси соціального і майнового розшарування.

Его (лат. Ego - я) - термін, прийнятий для позначення точки відліку спорідненості.

Екзогамія (від гр ἔξω— «зовні, поза» γάμο - «шлюб»)— це практика шлюбів поза межами окресленої групи (роду, племені, родини), до якої людина належить. На

додаток до кровних родичів, заборона може стосуватись також членів специфічно тотемної чи іншої групи.

Екзогамія (від гр. Echos - поза і gamos - шлюб) - заборона вступати в шлюб всередині своєї групи і припис шлюбів з членами іншої або інших груп.

Ендогамія (від гр. Endo - всередині і gamos - шлюб) - вступ до шлюбу в середині певної спільноти.

Ендоканнібалізм (від гр. «Endon» - всередині і іспанська «canibal», зіпсовані. кариб. - людоджер) - обрядове поїдання померлих родичів, вождів.

Етіологія (від гр. Aitia - причина) - пояснення причин, пояснення походження.

Етніонім (від гр. Ethnos - народ і опота - ім'я) – термін позначення найменування народу.

Етноісторії (від гр. Ethnos - народ і historia - історія) - те саме, що протоісторія. і locus - місце) - роздільне поселення подружжя.

Ідеографія (від гр. Idea - ідея і grapho - писати) - писемність, знаки які (ідеограми, або ієрогліфи - см.) передають цілі слова-поняття. Синонім - логорафія.

Ієрархічне суспільство (гр. ієρός - священний і ἀρχή - влада) - позначення первісного суспільства де відбулися процеси соціального і майнового розшарування.

Ієрогліфи (від гр. Hieros - священний і glip / 10) - вирізувати; вирізаний

Ініціація (від лат. Initiatio - посвята) - обряди прилучення підлітків до категорії дорослих, чоловіків і жінок.

Інфантицид (від лат. Infans - дитина і caedes - умиртвіння) - умиртвіння маленьких дітей.

Каста (від португ. Casta - раса, рід, стан) - замкнута спільність людей, історично висхідна до їх професійної спеціалізації, а нерідко і особливої етнічної приналежності.

Клан (від гельської. Clan, clainne - рід, плем'я) - в найбільш поширеному слововживанні теж саме що і рід. У деяких авторів - тільки батьківський рід або родове ядро громади.

Когнатна спорідненість (від лат. Cognatio - спорідненість по народженню) – спорідненість як по батьківській, так і по материнській лінії (білінейність).

Композиції (від лат. Compositio - відшкодування) - матеріальне відшкодування за вбивство або каліцтво як альтернатива кровної помсти.

Конкубінат (від лат. Con - зі і cubo - лежу) - допускалося давньоримським правом тривалий позашлюбне співжиття з незаміжною жінкою.

Кроскузенний шлюб (від англ. Cross - перехресний і cousin – двоюрідний брат, двоюрідна сестра), або перехресно-кузенний шлюб, - шлюб з дочкою брата матері або дочкою сестри батька.

Кувада (від фр. Couvade - висиджування яєць) - звичай демонстрації батьком своєї причетності до народження дитини.

Кьюоккенмедінг (від дат. Kekken - кухня і medding - звалище) скупчення раковин як кухонних.

Левират (від лат. Levir - дівер, брат чоловіка) - шлюб з двома або більше братами

одночасно, а пізніше з братом померлого чоловіка.

Лініджа (англ. Lineage - походження, рід, від лат. Linea - лінія) - внутршньородова група близьких родичів, які походять від пам'ятного предка. Розрізняються патрилійні - патрілініджі і матрилійні - матрілініджі.

Локомобілія (від лат. locus - місце и motio - рух) - сукупність рухів, за допомогою яких тварина переміщуються у просторі (у повітрі, воді, ґрунті, по твердій поверхні).

Магія (від гр. Mageia - чаклунство) - віра в можливість особливими і незвичайними способами впливати на навколишній світ і пов'язані з цим дії.

Макроліти (від гр. Makros - великий і lithos - камінь) – великі і грубі кам'яні знаряддя.

Матріархат (від лат. Mater - мати і гр. Arche - влада) – панування жінок в сім'ї і суспільстві (гінекократія) або материнське право.

Матрілінійність (від лат. Mater - мати і linea - лінія) - рахунок спорідненості по лінії матері.

Матрілокальність (від лат. Mater - мати і locus - місце) – шлюбне поселення подружжя в групі дружини.

Мікроцефал (від гр. Mikros - малий і kephalē - голова) - малоголовий, людина з маленькою головою.

Міфологія (грец. μυθολογία від μῦθος— переказ та λόγος — слово; виклад стародавніх сказань, переказів) - сукупність пов'язаних міфів певних людських спільнот.

Моногамія (від гр. Monos - один, єдиний і gamos - шлюб) - одношлюбність. на камені священний знак) - назва, дана греками знакам єгипетської ідеографії.

Надлишковий продукт - суспільний продукт, що перевищує життєзабезпечуючий, але який ще не став додатковим продуктом.

Неоантроп (від гр. Neos - новий і anthropos - людина) – людина сучасного вигляду.

Ноосфера (від гр. Noos - розум і sphaira - куля) - область існування розуму, розумних істот.

Ностратическая спільність (від лат. Noster - наш чи nostras - тутешній) - реконструюються первісна спільність більшості мов Старого Світу.

Ойкумена (від гр. Oikeo - наслідую) - заселена людиною частина земної кулі.

Ономастика (від гр. Onoma - ім'я) - розділ мовознавства, що вивчає власні імена.

Ордалії (від позднелат. Ordalium - суд) - в первісному суспільстві судові випробування, під час яких, як вважалося, вищі сили виявлять винного.

Ортокузенний шлюб (від гр. Orthos - прямий і англ. Cousin - двоюроний брат, двоюрідна сестра), або паралельно-кузен шлюб - шлюб з дочкою брата батька або сестри матері.

Остеодентокератична індустрія (від лат. Os - кістка, dens - з гр. keras - ріг) - переважно використання кісток, зубів і рогів в якості матеріалу для виробів.

Остеологія (від лат. Os - кістка і гр. Logos - слово, наука) – розділ анатомії, що вивчає кістки.

Палеоантропология (від гр. Palaios - древній, anthropos - людина і logos - слово, наука) - розділ антропології, який вивчає викопних людей.

Палеоатроп (від гр. Palaios - древній і anthropos - людина) – стародавня людина.

Палеодемографія (від гр. Palaios - древній, demos - народ і grapho - пишу) - розділ демографії. вивчає склад і рух населення в первісному суспільстві.

Палеонтологія (від гр. palaios - древній, и logos - учення) - наука викопні організми.

Параісторія (від гр. Para - близько і historia - історія) - те саме, що протоісторія.

Парантроп (від гр. Para - близько і anthropos - людина) – викопна людиноподібна мавпа, близька до австралопитекових форм.

Патріархат (від лат. Patēr - батько і грец. Archē - влада) – панування чоловіків в сім'ї та суспільстві, то ж, що батьківське право.

Патрілінейність (від лат. Patēr - батько і linea - лінія) - рахунок спорідненості по лінії батька.

Патрілокальний (від лат. Patēr - батько і locus - місце) – шлюбне поселення подружжя в групі чоловіка.

Патронімія (від лат. Patēr- батько і опота - ім'я) група людей що іменують себе за загальним патрілінейним предком.

Петрогліф (від гр. Petra - камінь, скеля і glyphe - різьблення) – висічене на скелі слабо поглиблене зображення.

підродина сімейства людоподібних (гомінідів - см.).

Піктографія (від лат. Pictus - намальований і гр. Grapho - пишу) примітивне зображення призначений головним чином для запам'ятовування.

подружжя за вибором, або в групі чоловіка, або в групі дружини.

Поліандрія (від гр. Poly - багато і andros - чоловік) - багатомужжя.

Полігамія (від гр. Poly - багато і gamos - шлюб) – збірне позначення для полігнії і поліандрії.

Полігнія (від гр. Poly - багато і gyne - дружина) - багатоженство.

Популяція (від лат. Populus - народ) - група людей, всередині якої відбуваються шлюби шлюби.

Потестарна організація (від лат. Potestas влада) термін, прийнятий в етнології для позначення організації влади в додержавному, дополітичному суспільстві.

Потлач (від слова індіанців-нутка - давати подарунок) - роздача накопиченого майна на спеціальному святі, що влаштовується з приводу одного з подій життєвого циклу.

Преісторія (від лат. Prae - до, перед і гр. Historia - історія) – преісторія (дописемна історія), прийнята в англійській літературі позначення дописемної історії людства.

Пресап'єнс (від лат. Prae - перед і sapiens - розумний) – попередник Homo sapiens, людини розумної.

Примати (від лат. Primus - перший) - загін вищих ссавців, що включає напівмавп, мавп і людини.

Проміскуїтет (від лат. Promiscuus - змішаний, загальнодоступний) - нічим не

обмежена свобода відносин між статтями.

Протоісторія (від гр. Protos - найпростіший, перший і historia - історія) – протоісторія (передісторія), прийняте в англomовній літературі позначення періоду історії коли з'являються перші писемні джерела в яких згадуються території і народи в яких не було своїх писемних джерел.

Пуналуа (гавайська - близький товариш) – практикувався у гавайської знаті шлюб кількох братів з декількома жінками які не були родичами. На основі цього звичаю Л.Г. Морганом була помилково реконструйовано одну з найдавніших форм шлюбно-сімейних відносин.

Ранжоване суспільство (від фр. Rang або англ. Rank - ранг) – позначення первісного суспільства, яке має процеси соціального розширення.

Редистрибуція (від лат. Redistribuo - перерозподіляти) – перерозподіл продукту між різними членами групи або верствами суспільства.

Ремідж (англ. Ramage - гілка), або конічний клан – ієрархізована споріднена спільність, соціальний статус в якій визначається генеалогічної близькістю до загального родоначальнику як по прямій, так і по бічній лінії.

Реціпрокальність, реціпрокність, реціпрокація (від лат. Reciproco - повертаю) - взаємність, еквівалентний обмін матеріальними цінностями або послугами.

Сегментарна організація (від лат. Segmentum - шматок) - система поділу роду і (або) громади на підгрупи, які, в свою чергу, діляться на ще менші ланки.

Сиблінги (від англ. Siblings) - рідні брати і сестри.

Синполітейні суспільства (від гр. Syn - одночасний, співіснують і politeia - цивілізація) - первісні суспільства, що збереглися після виникнення перших цивілізацій.

Сорорат (від лат. Soror - сестра) - шлюб з двома або більше сестрами одночасно, а пізніше з сестрою померлої дружини.

Соціогенез (від лат. Societas - суспільство і гр. Genesis - виникнення) - процес виникнення людського суспільства.

Стратифіковане суспільство (від лат. Stratum - шар) - первісні суспільства де з'являються процеси майнового розширення.

Топоніміка (від гр. Τόπος - місце і ὄνομα (onoma)- ім'я) – наука що вивчає географічні назви їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання і вимову.

Торевтика (від гр. Τορευο - вирізувати, карбуючи) – художня карбування по металу.

Тотем (слова з мови індіанців Оджибве, що означає «Його рід») - будь-який вид тварин, рідше рослин, ще рідше інших предметів або явищ природи.

Тотемізм (від «тотем») - віра в існування тісного зв'язку з тотемом.

Травестізм (від фр. Travestir - переодягатися) - звичай демонстративної зміни статі, практикувався чоловіками і, рідше, жінками.

Трайбалізм, трибалізм (від лат. Tribus - плем'я) - форма родоплемінної організації спільноти, яка базується на родоплемінних зв'язках.

Унілінейність (від лат. Unus - один і linea - лінія) - рахунок спорідненості тільки

по одній, материнської або батьківській лінії.

Унілокальна (від лат. Unus - один і locus - місце) – спільне поселення подружжя.

Фетишизм (від португальського. Feitiço - талісман) - віра в надприродні властивості певних неживих предметів.

Філіації (лат. filius, filia - син, дочка) - встановлення спорідненості через одного з батьків.

Фратрія (гр. φ(ρ)ατρία — братств) - угруповання кількох родів одного племені, як результат поділу одного з родів, рідше їх штучного об'єднання. Угруповання родів тільки в дві фратрії була найбільш поширеною формою дуальної організації.

Хоумленд (від англ. Home - будинок і /Land - земля, країна; приблизне значення “рідна земля”) - резервації для туземців в ПАР і Намібії.

Шаманізм (від евенкійське. Шаман - вийшов з себе) - віра в здатність певних людей в екстатичному стані спілкуватися з духами.

які передбачають особливий зв'язок людини з его дядьком по матері. Відбувається переважно в період переходу від материнського до батьківського роду.

In situ (ін сїту] (від лат. Situs - положення) - в преісторії та археології – в непотурбованому стані.

ДОВІДКОВІ ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ

Таблиця 1. Преісторія як частина історії людства та історичної науки.

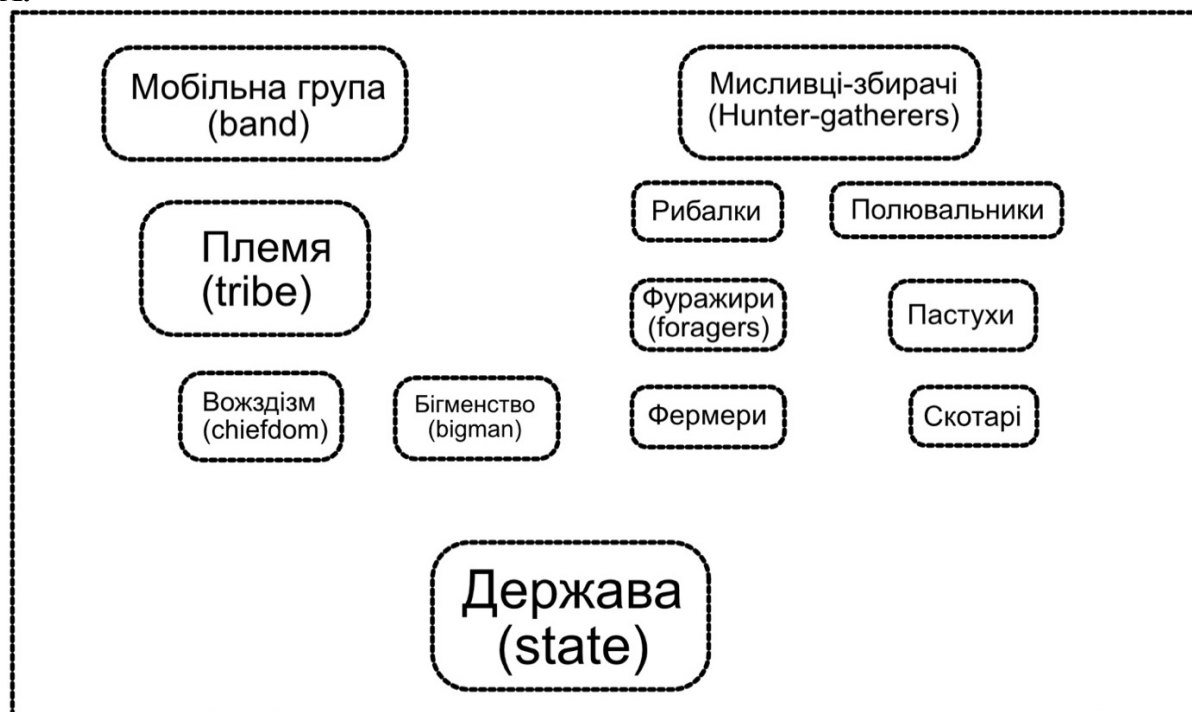

Таблиця 3. Періодизація та хронологія преісторії. Завдання для самостійної роботи.

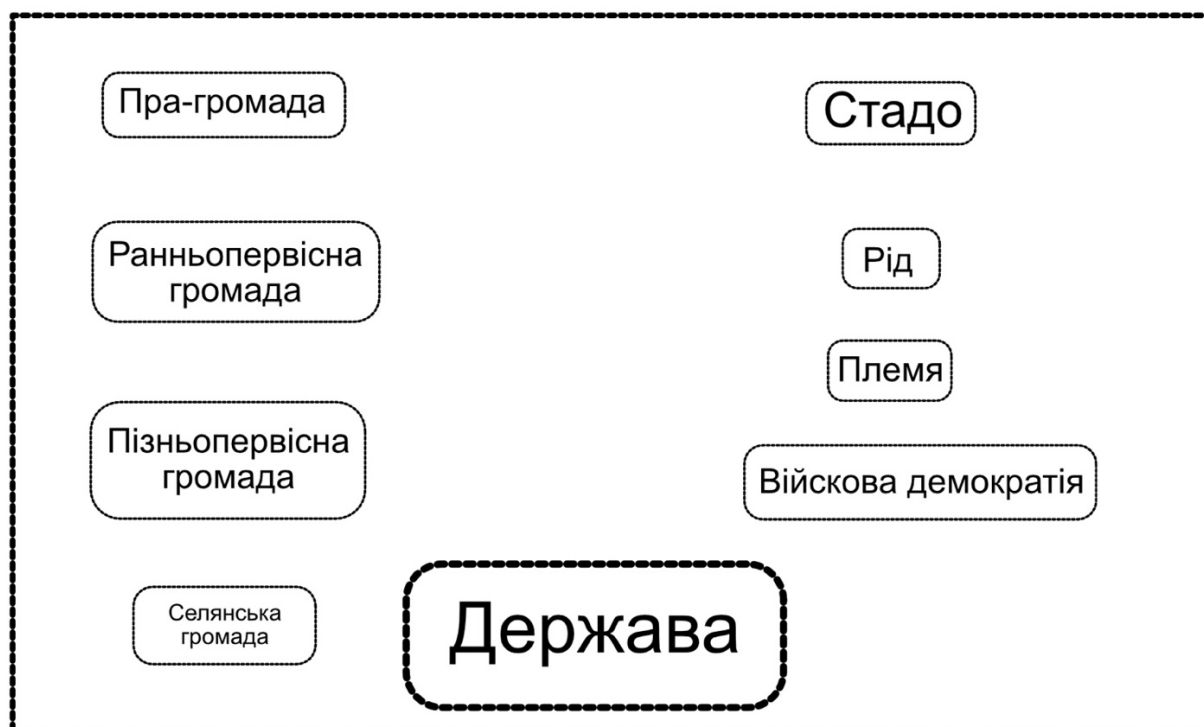
Дописемна ІСТОРІЯ		Археологічні періоди	Культурні традиції	Палео-антропологія	Соціальні угруповання	Гео-хронологія	Датування
ПРОТО-ІСТОРІЯ		Ранній залізний вік Бронзовий вік					
Преісторія	Пізня	Енеоліт Неоліт Мезоліт					
	Рання	Верхній палеоліт					
		Середній палеоліт					
		Нижній палеоліт					

Таблиця 4. Типи соціальної організації в преісторії (А) та історії первісного суспільства (В).

А.

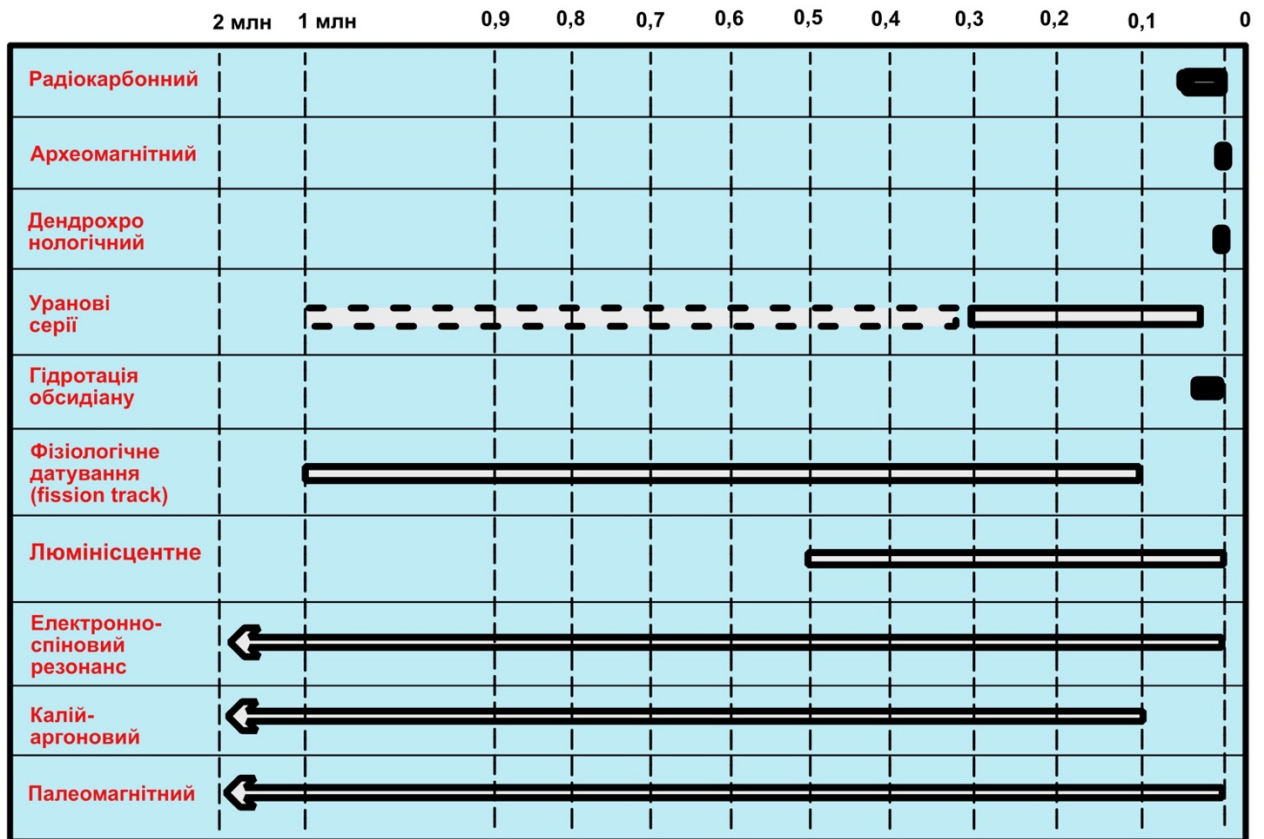
В.

Таблиця 5. Комплексна соціальна організація за Ельманом Сервісом (1962)

	Переддержавні утворення			Державні об'єднання
	Мобільна група	Племя	Чифдом	
Загальна кількість	менше 100	більше 1000	5,000 - 20,000+	Загалом більше 20000
Соціальна організація	Егалітарні Неформальні лідери	Сегментарні суспільства. Пан-племенні об'єднання. Пересувні маленькі групи	Родинний рейтинг за спадщиною. Високопоставлений військовий вождь.	Класові суспільства що базуються на владі короля та імператора і армії
Економічна організація	Мобільні полювальник-збирачі	Осілі фермери та пастухи	Централізоване накопичення та перерозподіл. Ремісничя спеціалізація.	Централізована бюрократія, Судівство, Митниця, Юриспруденція
Поселення	Тимчасові табори	Постійні сільські поселення	Фортифікаційні укріплення. Ритуальні центри	Міста, городища, укріплення, дороги...
Релігійна організація	Шамани	Релігійні старійшини Календарні ритуали	Спадковий вождь з релігійними обов'язками	Культові споруди Монотеїчні, політеїчні
Архітектура	Тимчасові притулки	Постійні житла Кургани Святилиця	Велико-масштабні пам'ятки. Група споруд з центром..	Місця, тимчасові поселення та інші публічні будівлі
Археологічні джерела	Всі палеолітичні суспільства включно з палеоіндіанцями	Всі ранні фермери (неоліт та архаїчні форми)	Багаточисельні різноробочі суспільства Місісіпі (США), Маленькі африканські князівства	Всі давні цивілізації Мезоамерики, Перу, Близького Сходу, Південно-Східних Азії, Індії, Китаю, Греції та Риму
Сучасні приклади	Ескімоси, аборигени Австралії....	Пуєбло, Нова Гвінея, Східна Африка	Північно-західне узбережжя США, 18-ст. Полінезійський чифдом в Того, Таїті, Гаваї.	Сучасні держави

Таблиця 6. Методи датування в преісторії.

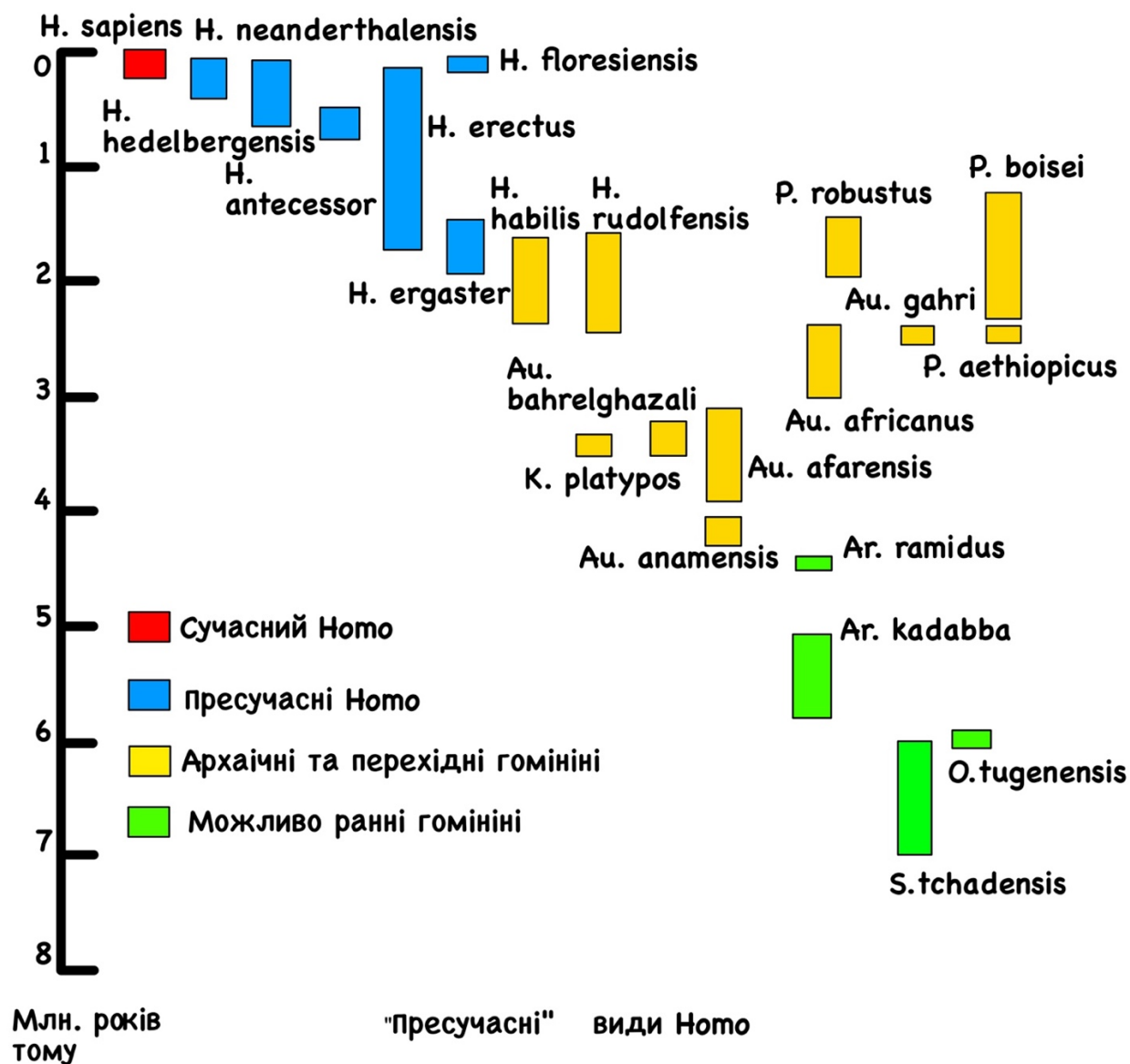
Таблиця 7. Геологічна періодизація історії Землі.

Ера	Період	Епоха	Млн років тому		
Кайнозойська	Четвертинний	Голоцен	0,017	<i>Перші гомініні</i>	
		Плейстоцен	2,588		
	Третинний	Пліоцен	5-3		<i>Перші людоподібні мавпи</i>
		Міоцен	22		
		Олігоцен	35		
		Еоцен	55		
	Палеоцен	65	<i>Перші примати</i>		
Мезозойська			146	<i>Перші савці</i>	
			208		
			245		
Палеозойська			290	<i>Перші хребетні</i>	
			354		
			417		
			443		
			490		
Докембрійська			543		
			1000		
			3000		
			46700		

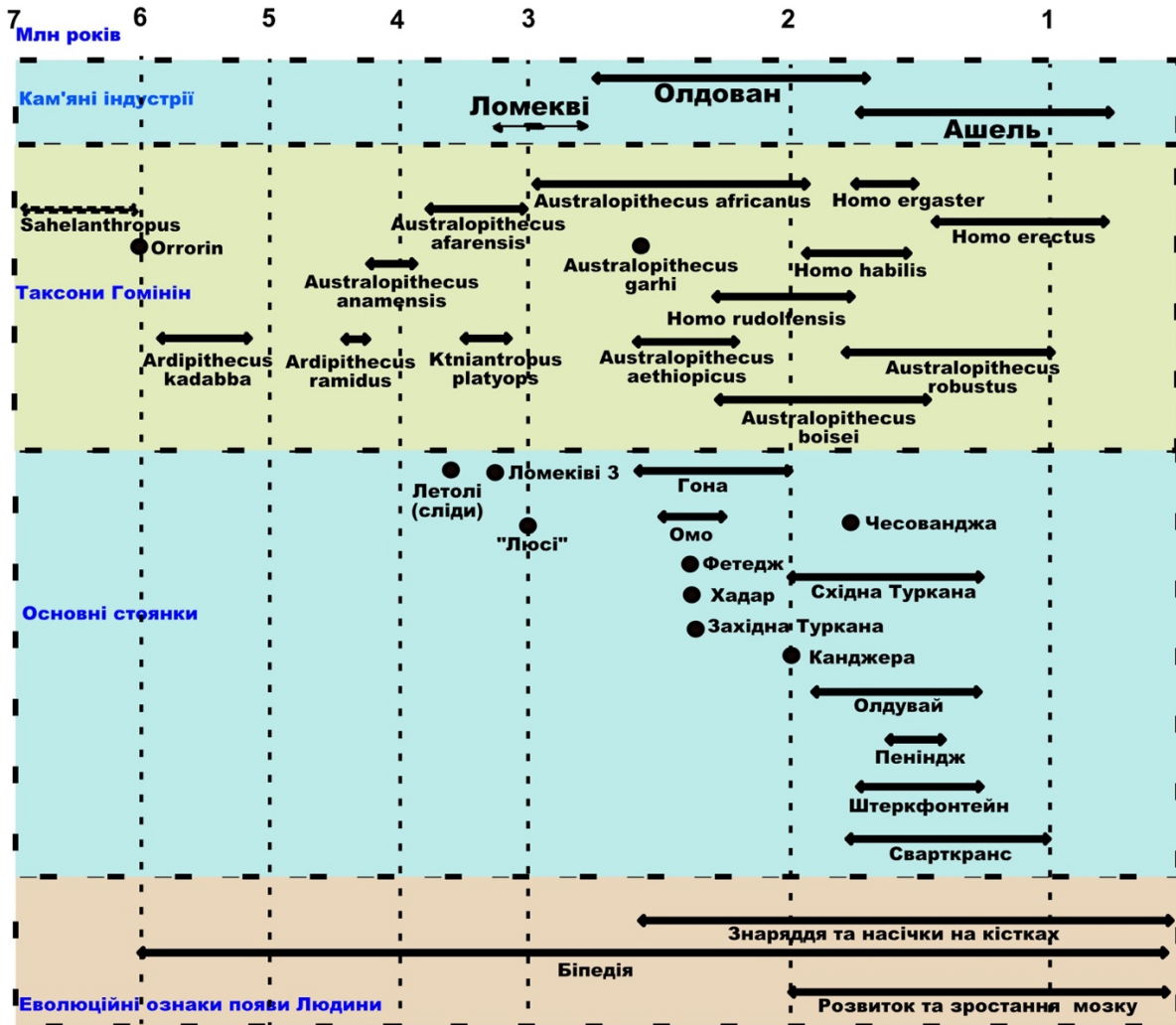
Таблиця 8. Геологічна періодизація та хронологія четвертинного періоду.

Кайназойська ера	Четвертинний період	Голоцен		2020 AD	
		Плейстоцен	Вер.		0.0117
			Сер.	Іоній	0.126
			Ран.	Калабрій	0.781
				Гелазій	1.806
	Пліоцен		2.588		
	Третинний період	Пліоцен		3.600	
		Пліоцен		5.333	
		Міоцен		7.25	
		Міоцен		11.63	
		Міоцен		13.82	
		Міоцен		15.97	
		Міоцен		20.40	
		Міоцен		23.03	

Таблиця 9. Палеоантропологічна схема появи гомінін та гомінід в преісторії.

Таблиця 10. Перші культурні традиції в ранній преісторії.

Таблиця 11. Інновації в культурному та біологічному розвитку ранньої преісторії.

3,300,000 BP	Перші кам'яні знаряддя (серед австралопітеків)
2 400 000 BP	Поява роду Homo (<i>H. habilis</i>)
1 800 000 BP	міграції <i>Homo georgicus</i> в Грузію
1,800,000 BP	міграція <i>H. erectus</i> на Аравійський півострів
1,800,000 BP	поява <i>H. rudolfensis</i>
1,800,000-1,500,000 BP	контрольоване використання вогню <i>H. ergaster</i>
1 200 000 BP	поява <i>H. antecessor</i> та можлива мутація FOXP2
800 000 BP	<i>H. antecessor</i> потрапляє до Європи
600 000 BP	справжня полювання та збирання , на відміну прибирання сміття
600 000 BP	<i>H. heidelbergensis</i> потрапляє до Європи
400 000-300 000 BP	дерев'яні списи у Німеччині та Англії
300 000-30 000 BP	розвиток культури неандертальця
270 000 або 170 000 BP	можливе використання вохри в Замбії
260 тис.	поява держаконик списи в Замбії
200000 BP	традиційна дата появи анатомічно сучасного Homo sapiens
160 000 BP	поява <i>H. sapiens idaltu</i> в Ефіопії
160 000 BP	найперше рибальство та використання червоної вохри
290 000-140 000 BP	передбачувана дата мітохондріальної Єви
125 000 BP	максимум останнього інтергляціалу Ем'єн (Рис-вюрм)
90 000 BP	Y-хромосомний Адам
83000 BP	гравіровка яєчної шкаралупи страусів в Намібії
74 000 BP	виверження вулкану Тоба
71 000 BP	технологія мікролітів у Південній Африці
70 000-60 000 BP	міграція <i>H. sapiens</i> з Африки в Азію
68,500 мутацій BP	M168 (несуть всі неафриканські чоловіки)
60,000-48, 000 BP	заселення of Австралії
50,000 BP	традиційна дата виникнення мови
42,000	"Неандертальська флейта"
41,000 BP	Денисовці в горах Алтаю
35,000-20,000 BP	Заселення Америки
32,000 BP	Оріньякська культура в Європі
28,000 BP	Граветський період в Європі (складеневі інструменти)
25,000 BP	одяг
25,000 BP	наскельні малюнки
25,000 BP	неандертальців вимирають або асимілюються з <i>H. sapiens</i>
18,000 BP	<i>H. floresiensis</i> на Флорес

Таблиця 12. Культурні зміни в ранній преісторії (після Г.Кларка).

Технологічні Моуди	Періоди
Премоуд. (0, 1..) Знаряддя з гострим краєм. Ломекві 3	Нижній палеоліт
Моуд 1. Галькові індустрії. Олдован. Чопери та чопінгові знаряддя. Примітивні відщепи.	Нижній палеоліт
Моуд 2. Біфасіальні індустрії. Рубила. Двобічно оброблені великі відщепи та нуклеуси.	Нижній палеоліт
Моуд 3. Кам'яні індустрії з підготовленими нуклеусами для зняття заготовок та подальшого оформлення (левалуа).	Середній палеоліт
Моуд 4. Платівчасті індустрії. Довгі пластини та тонкі відщепи для подальшого використання в якості заготовок для різних типів знарядь праці.	Верхній палеоліт
Моуд 5. Мікролітичні індустрії. Дуже маленькі відщепи та платівки, що використовувалися для вкладишевих знарядь.	Мезоліт

Таблиця 13. Зміни в навколишньому середовищі, економіці та типу поселень в ранньому голоцені на прикладі поселення **Абу-Хурейра** (Сірія).

Років BC	Період	Кліматичні зміни	Економіка	Поселення	Інші стоянки
6000	Неоліт	Зменшення кількості газелей	Змішані сільськогосподарські злаки, бобові. Вівця, коза, велика рогата худоба, свині.	> 7 га кластерні глинобитні будинки	Чаталхююк
6300			Культивовані зернові та бобові. Полювання на газелей. Скотарство на основі вівці та бика.	> 16 га кластерні глинобитні будинки	
7500			Культивовані зернові та бобові, збирання рослин. Полювання на газелей. Доместикація вівці та бика.	8 га кластерні глинобитні будинки	
8500	Проміжний	Сухий та холодний період. Розповсюдження лісу. Сухий відкритий степ.	Культивовані зернові та бобові, збирання рослин. Полювання на газелей.	Дерев'яні і тростинні житла	Єрихон Айн-Газалі
9000			Дика пшениця однозернянка. Домашнє жито. Збирання рослин. Полювання на газелей.		Айн Маллаха Єрихон Халам Чемі
9500	Натуфійський	Відкриті, пронизуючі степи та пасовища з прилеглим парковими дубовими лісами та фісташками, дикими злаками	Збирання диких рослин. Полювання на газелей.	Викопні житла	
10000					

Таблиця 15. Центри доместикації рослин по континентах.

